

Investigating Ominous Horoscopes of Astrology in the Poetry of Anvari, Nezami, and Mas'ud Sa'd Salman

Rahman Zare¹ | MohammadHosein Karami²

١. ٠٠٠.٠. ٠٠٠٠٠٠٠٠ ٠٠ ٠٠٠٠٠٠٠٠ ٠٠٠٠٠٠٠٠٠ ٠٠٠ ٠٠٠٠٠٠٠٠٠٠٠ ٠٠ ٠٠٠٠٠٠٠ ٠٠٠٠٠٠٠٠٠٠٠. ٠٠٠٠٠٠. ٠٠٠٠. ٠٠٠٠٠.٠

mailto:rahman,zare7@gmail.com

2. Corresponding Author, Professor of Persian language and literature at Shiraz University. Shiraz, Iran. Email:
Mohamadhkarami@shirazu.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article Article history: Received: 19 May 2023 Received in revised form: 1 May 2024 Accepted: 8 May 2024 Published online: 30 March 2025 Keywords: Astrology, astrological images, astrology, astrology in Persian poetry, Saad and Nehs Astronomy	Past generations' wide attention to the sky and constellations caused people to believe in the impact of constellations on their lives. The issue encompassed all life affairs such as destiny, victories and failures, fortunes and misfortunes, inundation, and drought. It also caused new concepts to rise, such as the good and bad omens, horoscopes, and astronomical authorization. This common belief aroused interest in Iranian poets, specifically after the second half of the fifth century of the Hijra (11th century AD). Therefore, it would be impossible to interpret the verses of those poets without having enough astronomical knowledge. In the present study, bad omens in the poetries of Anvari, Nezami, and Masud Sa'd Salman have been investigated, who were also astronomers. As a result, thirteen bad omens were extracted from the poems of these poets, and their goodness was explained based on reliable and ancient astronomical works. Considering good omens was also necessary to discuss bad omens. However, due to lack of space, another research will study those bad omens.

Cite this article: Zare, Rahman., Karami, MohammadHosein. (2025). Investigating Ominous Horoscopes of Astrology in the Poetry of Anvari, Nezami, and Mas'ud Sa'd Salman. *Journal of Lyrical Literature Researches*, 23(44), 137-154. <http://doi.org/10.22111/jllr.2024.46194.3177>

© Zare, Rahman., Karami, MohammadHosein.

Publisher: University of Sistan and Baluchestan.

۱. □□□□□□□□□□

Since the distant past, due to the limited and limited knowledge of mankind and their lack of knowledge about the sky and celestial bodies, people considered the sky to be the place of divine and demonic forces that control the lives of the earthlings. Zarvani Iranians were subject to the religion of star calculus, which was based on the belief in astrology and the science of astronomical rules. The ancients' extensive attention to the heavens and celestial events and the belief in the influence of the heavens in human life went to the point where it included all aspects of life, such as the fate of humans, victories and defeats, happiness and misfortune, fear and drought, etc. The arrival of broad topics such as Saad and Nahs, astrology, astrology and astrological powers. This general belief, especially after the middle of the 5th century of Hijri, was very much noticed by Iranian poets; In such a way that the interpretation of many verses of the great poets of this era is impossible without sufficient knowledge of astronomy, beliefs and astronomical rulings. In this research, we have examined the horoscopes of Nahs in the poems of Anuri, Nizami and Masoud Saad, all three of whom were sages who knew about astrology.

۲. Research method

This research has been done by descriptive-analytical and content analysis method. First, by studying the poems of Masoud Saad, Anwari, and Nizami Ganjavi, all three of whom were the greatest astrologer poets, verses, themes, and poetic images related to astronomy have been collected and categorized. Then the verses or images that considered the occurrence of astrological horoscope as auspicious or doing something at the time of the occurrence of an astronomical horoscope were considered as auspicious, analyzed, analyzed and described, and the manner and reason of each of those horoscopes being read as auspicious according to the rules and foundations of astronomical astrology are explained. given.

۳. □□□□□□□□□□

In the definition of the sin, it is stated: "The sin complex is one of the two points of intersection of the carrier star and the inclined star of the moon, and it is called Jozhar Dem in Persian" (Mosfi, 1381: 304). Astrologers have considered sin as ugly and evil and its association with Mars as auspicious. For this reason, Nizami has called Mars Nahas's sin as blessed.

Zakal will be reborn from the smoke of his enemy

May Mars become Masoud's fault

Nizami, Khosrovshirin, (2013: 27)

Nizami says: Charcoal, which is worthless and ugly, when it burns the enemy, it becomes precious and fragrant for friends like Audi. And to prove his claim, he brings the simile of the second stanza and says: Mars, which is evil, becomes auspicious and blessed when it is placed in sin, which itself is ugly, ugly and evil. One of the ominous signs of sin is that it has been considered a cause of enmity and war in astrology. Horoscopes based on which they even lived or made friendship and enmity. For example, we can refer to the story of the fight between Mirza Algh Bey and his son, which was reported by Abdul Razzaq Samarqandi to the knowledge of Saadin and the Bahrain Assembly; "and day by day the causes of terror and obscurity joined hands until it reached the point where Mirza Algh Bey Lashkar He pulled and became the messenger of the boy's life. And the origin was the opposite, according to the rules of astrology, between the horoscope of the father and the son, there was an end of enmity. The father was placed in the horoscope of sin, which is the complex of sadness, and the son was raised in the horoscope, which is the complex of Saad, and both kings considered astrology to be good;...; Animosity between father and son was formed and the foundation of corruption became strong and it led to the fact that the son died in the middle of the father's enmity and the father became powerless to kill the son, and the blade of Keen watered the poison of unkindness, and the sword of punishment opened the bow of disaster. And with an army such as Gardon and Rig Hamon, he came to the coast of Jihun, and Mirza Abdul Latif advanced from the Balkh regions with an army such as Moor and Locust, and prevented the passage. The particle of the ethereal sky was arriving. For a while, this became a lot." (Abdul Razzaq Samarkandi, 1383: Volume 2: 671 and 672). Therefore, the horoscope is a sin, and Nizami has also commented on its being a sin in the following verse, saying that when the horoscope is not a sin, then do not hold back from humanity like a sin.

Chu tower of the horoscope is called a sinner

Why should it be sinful to go back?

Nizami, Khosrovoshirin, (1383: 203)

۴. □□□□□□

As a result of this research, it was found that Anuri, Nizami, and Masoud Saad have all paid attention to the astrology of the stars in the thematic development of their poems, but they have differences in expressing its examples despite the fact that they share many opinions. In this way, Anuri introduced the horoscope of Saturn, the horoscope of Bahram, the star in the wave, the star in the decline, the decline of the star, Jupiter in the spike, the horoscope of the zodiac, the horoscope of Scorpio, the arrow in the bow and the moon in the zodiac. Masoud Saad has called combustion horoscope, Mehr in Mizan, Mercury in Pisces, Saturn horoscope, Bahram horoscope, anti-God horoscope, Akhtar in Badal, Akhtar in Ughada and Scorpio horoscope as Nehs; Nizami called the horoscope of Mars in Asad, the moon in Zob, the star in Val, the horoscope of Zob, the Qur'an of Jupiter and Saturn, the horoscope of Scorpio and the arrow in the bow, and indirectly and impliedly, he also spoke about the horoscope of Saturn and Bahram. Among the other results of this research was that the way and states of horoscope reading according to the ancient astrologers were explained and it was explained that every star in the house of the ascendant and in the house of its descent experiences auspiciousness. Astronomers have also called the combustion a plague and considered it a bad luck. Also, the decline of the horoscope star has been called inauspicious and they have said that if the horoscope star is at its peak, this peak will not bring happiness to it, but it will increase the horoscope and the horoscope will gain strength. And it was explained that the moon being in sin, because it causes an eclipse, is called a negative horoscope.

۵. □□□□□□□□□□

- Abu Ma'sher, J. (2009). *Al-Ahkam Ala Quranat al-Kawakb*. Yusuf Beyg Babapour Y., Razavipour, F., Fathollahzadeh, A. (ed). Qom: Anjoman-e Zakhaye-e Eslam.
- Abu Rihan Biruni, M. (1983). *Al-Tafhim Lawael Sanaa Tanjim*. Jalal Hamai, (ed). Tehran: Bahman.
- Akhraivi, M., Vaezi, M.A., Rahimi, M. (2020). The factors of creating poetry in Nezami Ganjavi's literary theory. *research paper on lyrical literature*. Volume 19, Issue 36, 29-54.
- Anvari, O. (1958). *Diwan of poems: the Odes*. Mohammad Taghi Modares Razavi (ed). Tehran: Bongah-e Tarjomeh wa Nashr-e Ketab Book.
- Anvari, O. (1961). *Diwan of poems. The Lyrics*. Mohammad Taghi Modares Razavi (ed). Tehran: Bongah-e Tarjomeh wa Nashr-e Ketab Book.
- Azkaei, P. (2005). *Hakim Razi*. Tehran: Tarh-e No.
- Farhamai, A., Ashrafzadeh A., (2019). Review of Astronomical Terminology in Diwan Abol Faraj Roni, *6th National Conference on Modern Researches in the Field of Iranian Language and Literature*. Tehran. 1-20.
- Foladi Sepehr, R., Mahyar, A. (2013). The quality of imaging of the rules of astrology in Anvari's works. *Zaban o Adabiat-e Farsi*. Volume 22, Issue 76, 107-89.
- Forsat Shirazi, M. (1998). *Ajam's works*. Mansour Rastgar Fasai (ed). Tehran: Amir Kabir.
- Golpinarli, A.B. (2008). *Blame and blame people*. Tawfiq Hashempour Sobhani (Trans). Tehran: Rozaneh.
- Hosseini, Q. (n.d.). *Strength and weakness of planets*. n.p.
- Ibn Sina, H. (n.d). *Keanuzul Moazmin*. Jalaluddin Homai (ed). Tehran: Anjoman-e Asar-e Melli.
- Jalalvand, A. (2017). *Astronomical terms in Masoud Saad Salman's poetries*. Tehran: Nagarkamal.
- Khazaeli, M. (2006). *Announcement of the Quran*. Qom: Bostan-e Ketab
- Lahori, M.R. (1998). *Razavi's revelations in the interpretation of Masnavi Maani*. Tehran: Rozaneh.
- Mahyar, A. (2003). *From Earth to Pleiades* (the problems of the Khaqani's Collection). Tehran: Jam Gol.
- Mahyar, A. (2014). *Ancient astronomy and its reflection in Persian literature*. Tehran: Etteleat.
- Marvazi Bukhari, M.M. (n.d). *Kefaye al-Talim in the Tanjim*. n.p.
- Masoud Saad Salman. (2021). *Diwan of poems*. Mohammad Mahyar (ed). Tehran: Pajouheshgah-e Ulum wa Motaleat-e Farhangi.
- Molavi, J. (2008). *Masnavi*. Shamsuddin Khurshidkalah (ed). Tehran: Contemporary Voice.

- Mosafi, A. (2001). *Dictionary of astronomical terms along with cosmic words in Persian poetry*. Tehran: Pajouheshgah-e Ulum wa Motaleat-e Farhangi.
- Nasir al-Din Tusi, M. (n.d). *Description of the fruit of Ptolemy in the laws of astronomy*. Jalil Akhwan Zanjani (ed). Tehran: Miras-e Maktoub.
- Nizami, E. (1982). *The Poems and Odes collection*. Saeed Nafisi (ed). Tehran: Foroughi.
- Nizami, E. (2003). *Nezami's poetries*. Vahid Tasgardi (ed). Tehran: Talayeh.
- Qajar, F.M. (2007). *Qamqam Zakhar and Samsam Batar*. Mahmoud Moharrami (ed). Tehran: Katabchi.
- Rostam Al-Hakma, M.H. (2003). *Rostam al-Tawarikh Compilation*. Mitra Mehrabadi (ed). Tehran: Donyay-e Ketab.
- Sarfi, M., Afazal, R. (2010). Reflection of astronomical beliefs in Khajavi Kermani's work. *Kohannamey-e Adab-e Farsi*. Volume 1, Issue 2, 53-76.
- Shahidi, S.J. (1993). *Explanation of Masnavi*. Tehran: Entesharat-e Elmi o Farhangi
- Shahmardan Ibn Abi al-Khair Razi. (2003). *Ruza al-Manjamine*. Jalil Akhwan Zanjani (ed). Tehran: Miras-e Maktoub.
- Shamsuddin Muhammad bin Ali Khajeh (n.d). *Zij-e Mohaghegh Soltani Ala Usul al-Rasd al-Ilkhani*.
- Zare'ifard, R., Rezaei, M., Delavari, M. (2018). Examining the representation of feminine words in two poems "Vis and Ramin" and "Khosrow and Shirin" from linguistic and gender Perspectives. *Pajuheshnamme-y-e Adab-e Ghenaei*. Volume 1, Issue 17, 149-168.

بررسی طالع‌های نحس نجوم احکامی در اشعار انوری، نظامی و مسعود سعد سلمان

رحمان زارع^۱ | محمدحسین کرمی^۲

۱. دانشجوی دکتری تخصصی زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران. رایانامه: Rahman.zare7@gmail.com

۲. نویسنده مسئول، استاد گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شیراز، شیراز، ایران. رایانامه: Mohamadhkarani@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	از گذشته‌های دور به سبب دانش اندک و محدود بشر و عدم شناخت او از آسمان و اجرام فلکی، انسان‌ها آسمان را جایگاه نیروهای ایزدی و اهریمنی می‌دانستند که زندگی زمینیان را تدبیر می‌کنند. ایرانیان زروانی تابع آیین جبر ستاره‌ای بودند که اساس آن اعتقاد به اخترشناسی و علم احکام نجوم بود. توجه گسترده پیشینیان به افلاک و حوادث فلکی و باور به تاثیر افلاک در زندگی انسان‌ها تا جایی پیش رفت که تمام شئونات زندگی، مانند سرنوشت انسان‌ها، پیروزی‌ها و شکست‌ها، خوشبختی و بدبختی، ترسالی و خشکسالی و... را در بر گرفت و موجب پدید آمدن مباحث گسترده‌ای چون سعد و نحس نجوم و طالع بینی‌ها و اختیارات نجومی شد. این باور عمومی به ویژه پس از نیمه‌های سده پنجم هجری بسیار مورد توجه شاعران ایرانی قرار گرفت؛ به گونه‌ای که تفسیر بسیاری از ابیات شاعران بزرگ این دوران، بدون آگاهی کافی از دانش نجوم، باورها و احکام نجومی ناممکن است. در این پژوهش به چگونگی و میزان طالع‌های نحس در اشعار انوری، نظامی و مسعود سعد که هر سه از حکیمان آگاه به نجوم بوده‌اند، پاسخ داده شد و در نتیجه شانزده طالع نحس از اشعار این شاعران استخراج شد که با مراجعه به آثار معتبر و کهن نجومی، علت نحس خوانده شدن آن‌ها به روش توصیفی-تحلیلی توضیح داده شد.
واژه‌های کلیدی: نجوم احکامی، تصاویر نجومی، طالع بینی، نجوم در شعر فارسی، سعد و نحس نجوم	

استناد: زارع، رحمان؛ کرمی، محمدحسین. (۱۴۰۴). «بررسی طالع‌های نحس نجوم احکامی در اشعار انوری، نظامی و مسعود سعد سلمان». پژوهشنامه

ادب غنایی، ۲۳ (۴۴)، ۱۵۴-۱۳۷.

<http://doi.org/10.22111/jllr.2024.46194.3177>

© زارع، رحمان؛ کرمی، محمدحسین.

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان.

۱- مقدمه

یکی از پرکاربردترین واژه‌های نجومی در اشعار فارسی، واژه طالع است. امروزه طالع را در معنی بخت و اقبال به کار می‌برند. ابوریحان بیرونی درباره طالع می‌گوید: «طالع آن بود که اندر وقت به افق مشرق آمده باشد از *منته البروج*، برج را طالع و درجه را درجه طالع [گویند]» (بیرونی، ۱۳۶۲: ۲۰۵). بر همین اساس، مصفی درباره طالع نوشته است: «برآینده، طلوع‌کننده، اختر طالع، برج طالع، درجه طالع و نیز جزویست از *منته البروج* که در وقت مفروض در افق شرقی باشد. اگر آن وقت، زمان ولادت شخصی بود، آن را طالع مولود یا طالع آن شخص گویند و اگر در اول سال شمسی باشد، آن را طالع آن سال گویند و درجه آن را درجه طالع. طالع، مشهورترین واژه نجوم احکامی است» (مصفی، ۱۳۸۱: ۴۸۶-۴۸۷). در نجوم احکامی برای انجام هر کاری، مراجعه به طالع و انتخاب و اختیار زمان مناسب سفارش شده است. بر همین اساس است که شاعران فارسی‌زبان به طالع و سعد و نحس‌های نجومی بسیار پرداخته‌اند و بسامد تعبیهایی چون طالع، طالع‌بین، طالع‌بینی، طالع سعد، طالع نحس، اختر بخت، وبال اختر، نیک اختر و اصطلاحات نجومی بسیاری که بیانگر حالت طالع است، در شعر فارسی بسیار بالا و چشمگیر است. این امر موجب شده است که برای درک و تفسیر بسیاری از اشعار فارسی، دانستن نجوم احکامی نیاز باشد.

۱-۱- بیان مسئله

در گذشته مردم در انجام کارها و اختیار امور زندگی خویش بسیار به سعد و نحس نجوم توجه می‌کرده‌اند. آنان برای حکم به سعد یا نحس بودن حوادث فلکی، مینا و سنج‌های داشته‌اند. این پژوهش بر آن است تا به این سؤالات پاسخ داده شود که مبنای تفکر نحوست طالع در اشعار انوری، مسعود سعد و نظامی چیست؟ آیا در این تفکر، تفاوتی مبنایی دیده می‌شود؟

۱-۲- هدف و ضرورت تحقیق

از آنجایی که شاعران، در بسیاری از موارد، دانش‌های نجومی خویش را در پرده آرایه‌های ادبی بیان کرده‌اند و گاه در اشعار فارسی، «اشارات بسیار دقیق نجوم و فلسفه و طب و عرفان دیده می‌شود که گویا شاعر قصد دارد در قالب شعر، آن‌ها را به آیندگان منتقل کند» (اخروی و همکاران، ۱۴۰۰: ۵۱)، بررسی‌های موضوعی اشعار آنان ضرورت دارد. همچنین باتوجه به اینکه «شناخت فرهنگ گذشته تأثیر عمده‌ای در شکل‌دهی هویت فعلی جامعه دارد» (زارعی فرد و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۵۱)، هدف پژوهش حاضر این است که نحسی طالع ستارگان را -که جزئی از فرهنگ گذشته و از مهم‌ترین موارد علم نجوم احکامی در ذهن پیشینیان است- بررسی کرده و چگونگی و علت حکم هر طالع را توضیح دهد.

۱-۳- روش تحقیق

روش به کار گرفته شده در این پژوهش، توصیف و تحلیل محتواست. ابتدا با مطالعه اشعار مسعود سعد، انوری و نظامی، ابیات مرتبط با موضوع، گردآوری شده و پس از دسته‌بندی، به بررسی، تحلیل و شرح آن‌ها پرداخته شده است.

۱-۴- پیشینه پژوهش

باتوجه به اهمیت اعتقاد به تأثیر نجوم و فلک در اعمال زمینی و زندگی انسان‌ها، بسیاری از حکیمان و دانشمندان و گاه روحانیان ادیان مختلف، توجه ویژه‌ای به آن داشته‌اند و کتاب‌هایی نیز به عربی و فارسی درباره آن نوشته‌اند. آثاری چون «احکام الاعوام» از ابومعشر بلخی، رساله «شرح ثمره بطلمیوس در احکام نجوم» از خواجه نصیرالدین طوسی و «التفهیم لاوائل *سنه التنجیم*» از ابوریحان بیرونی، از آن جمله‌اند. همچنین کاربرد فراوان تصاویر و مفاهیم نجومی در اشعار فارسی که نشان‌دهنده توجه فراوان شاعران به این موضوع است، موجب شده که ادیبان و ناقدان ادبی از زوایای گوناگونی به بررسی نجوم در شعر فارسی بپردازند که آثار زیر از جمله آن‌هاست:

جلالوند (۱۳۹۶) در «اصطلاحات نجومی در شعر مسعود سعد سلمان» به بررسی اصطلاحات نجومی در اشعار آن شاعر پرداخته و کوشیده پس از ذکر هریک از اصطلاحات نجومی، بیتی از مسعود سعد بیاورد و دربارهٔ ویژگی‌های نجومی و ارتباط آن با موضوع شعر توضیح دهد.

ماهیار (۱۳۸۲) در کتاب «از ثری تا ثریا» به تبیین برخی از مسائل و اصطلاحات نجوم احکامی پرداخته است. او ابتدا آسمان و افلاک و پس از آن، اجرام آسمان را معرفی کرده است. سپس با استشهاد به اشعار خاقانی، دربارهٔ حرکات اجرام آسمانی و استفاده‌هایی که از آن می‌شده، توضیح داده است. ماهیار در گفتار چهارم این کتاب، به معرفی برخی منجمان و آلات و ابزار ستاره‌شناسی نیز پرداخته است.

ماهیار (۱۳۹۳) در «نجوم قدیم و بازتاب آن در ادب پارسی» به معرفی نجوم قدیم و بازتاب آن در شعر پارسی پرداخته است. هدف مؤلف در این اثر، معرفی اصطلاحات نجومی و تقویمی بوده است. او ابتدا به معرفی آسمان و افلاک پرداخته، سپس دانش نجوم را تبیین کرده، آنگاه به معرفی صورت‌های فلکی و هفت اختران پرداخته است.

مصطفی (۱۳۸۱)، «فرهنگ اصطلاحات نجومی همراه با واژه‌های کیهانی در شعر فارسی» را نگاشته است. این فرهنگ، بسیار کاربردی است که در آن نویسنده کوشیده تا آنجا که میسر بوده، اصطلاحات نجومی و تقویمی را که در ادبیات ایران به کار رفته است، همراه با واژه‌ها و استعارات و تعبیر مربوط به آن‌ها در شعر فارسی، گردآوری کند. فهرست‌های متعددی که در پایان این کتاب ارائه شده، بر ارزش علمی آن افزوده است.

در چند دههٔ گذشته، مقالات متعددی دربارهٔ نجوم احکامی با محوریت اشعار یا بخشی از اشعار شاعران فارسی‌گو و گاه با محوریت یک اثر شناخته‌شدهٔ ادبی نگاشته شده است که برخی از مهم‌ترین آن‌ها به شرح زیر است:

الهامی (۱۳۸۸) با بررسی نجوم احکامی در آثار خسرو و شیرین، لیلی و مجنون و هفت پیکر نظامی، بیان کرده است که نظامی، اطلاعات و آگاهی وسیعی از دانش نجوم داشته و از آن به‌عنوان ابزاری برای آفرینش کلام ادبی و صورت‌های خیال‌انگیز شاعرانه بهره برده است.

صرفی و افاضل (۱۳۸۹) در پژوهش «بازتاب باورهای نجومی در خمسهٔ خواجوی کرمانی»، اعتقادات نجومی را در اثر یادشده بررسی کرده‌اند. در این مقاله ابتدا علم احکام نجوم و باورهای شکل‌گرفته پیرامون آن بررسی شده و سپس نویسندگان به تحلیل ابیات جمع‌آوری شده پرداخته‌اند.

فرهمای و زاده، (۱۳۹۹) به بررسی احکام نجوم در شعر ابوالفرج رونی پرداخته‌اند. نویسندگان معتقدند احکام نجومی در گسترش دانش، نقش بسزایی داشته است. آن‌ها در این مقاله به تعریف اسطوره‌ای دربارهٔ ستارگان پرداخته‌اند و میزان ابیات نجوم احکامی در دیوان ابوالفرج رونی و انوری را با یکدیگر مقایسه کرده و ثابت کرده‌اند که ابوالفرج، بیشتر از انوری از اصطلاحات نجومی در اشعارش استفاده کرده است.

فولادی‌سپهر و ماهیار (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «کیفیت تصویرپردازی از احکام نجوم در سخن انوری»، به موضوعاتی از جمله چگونگی کاربرد اصطلاحات خاص نجومی در اشعار انوری، نوآوری‌های کلامی او در تصویرگری و خلاقیت‌های مفهومی او پرداخته‌اند و براساس آن توانسته‌اند از برخی ابیات مشکل او گره‌گشایی کنند.

نیکخواه (۱۳۹۵) به بررسی تصویرپردازی نظامی از صور فلکی شمالی پرداخته است. در این مقاله نویسنده به معرفی اکیلی شمالی، دب اکبر، دب اصغر، سها، عیوق، رشا، نسر طایر، نسر واقع، بنات‌النحش، فرقدان و... با استفاده از اشعار نظامی پرداخته است.

درنهایت هیچ‌یک از پژوهش‌های انجام‌گرفته به‌صورت اختصاصی به معرفی طالع‌های سعد و نحس نجوم احکامی در اشعار فارسی نپرداخته و علت سعد یا نحس معرفی شدن طالع‌های نجوم احکامی را توضیح نداده‌اند.

۲- حالات نحس نجومی در اشعار انوری، نظامی و مسعود سعد

۲-۱- ستاره‌هایی که طالعی نحس دارند

۲-۱-۱- طالع زحل

زحل در لغت به معنی بسیار دور و بلند است و در فلک هفتم قرار دارد. منجمان احکامی، زحل (کیوان) را نحس اکبر دانسته‌اند و آن را کوکب پیران و دهقانان و ارباب قلاع و خاندان‌های قدیم و غلامان سیاه و صحرائشینان و مردم سفله و خسیس معرفی کرده‌اند. همچنین زحل با زاهدان بی‌علم و کسانی که به صفاتی همچون مکر، کینه، حق، جهل، بخل، وقار، ستیزه و کاهلی شناخته می‌شوند، مرتبط دانسته شده است (مصفی، ۱۳۸۱: ۳۳۸-۳۳۷). گفته‌اند کسی که طالعی زحل باشد، باید در تمام امور از پیش آمدن شرور، احتیاط ورزد (مولوی، دفتر دوم: ۱۳۸۷: ۲۳۲).

انوری در ابیات زیر، زحل را نحس خوانده است.

زحل نحس نداری تو و مریخ سفیه ماه نمام نداری تو و مهر غماز

(انوری، ۱۳۳۷: ۳۳۱)

دارد از لطف تو برجیس و ز قهر تو زحل این سعادت مستفاد و آن نحوست مستعار

(همان: ۲۷۹)

مسعود سعد، زحل را نتیجه نوحه و مادر ماتم معرفی کرده که بیانگر نحوست آن است.

چو هست ضد خداوند طالع تو به طبع زحل نتیجه نوحه‌ست و مادر ماتم

(مسعود سعد، ۱۴۰۰، ج ۱: ۵۹۰)

نظامی به صورت آشکار، نحسی زحل را بیان نکرده است؛ اما ابیاتی دارد که نشان از توجه او به نحسی زحل دارد.

کیوان غلم سیاه بـر دوش در بندگی تو حلقه در گوش

(نظامی، لیلی و مجنون، ۱۳۸۳: ۱۷)

غلم سیاه، نماد و نشانه ماتم است که کیوان آن را بر دوش می‌کشد. گویی کیوان، غلم دار عزاست.

۲-۱-۲- طالع بهرام

منجمان کهن، مریخ یا بهرام را نحس اصغر نامیده‌اند و گفته‌اند: «کوکب لشکریان و امرای ظالم و اتراک و دزدان و مفسدان و آشکاران و بیاعان ستور» است (مصفی، ۱۳۸۱: ۷۲۹). بر همین مبنا آن را «مریخ سلحشور، مریخ خون‌آلود، ترک خنجرکش و...» (همان) دانسته‌اند. در بیان نحسی آن گفته‌اند که «طالع پادشاهانی که با انبیای اولوالعزم به محاربه برخاسته‌اند، بهرام بوده است» (گولپینارلی، ۱۳۷۸: ۳۰۷). انوری نیز آن را در کنار زحل، نحس خوانده است.

ای نحس چو مریخ و زحل بی گه و گاه چون زهره غر و چو مشتری غره به جاه

(انوری، ۱۳۴۰: ۱۰۲۵)

غر به معنی بی تجربه و فریب خورده است. غریب بودن زهره اشاره به وضعیت زهره پیش از تبدیل شدن دارد؛ در افسانه‌ها آمده است که زهره زنی بود در بابل که با فریفتن فرشته‌های الهی، اسم اعظم خداوند را از آن‌ها آموخت و به صورت ستاره‌ای مسخ شد (خزائلی، ۱۳۸۵: ۶۵۴).

انوری در شکوه از فلک چنین گوید:

چرخا زحلت نحس‌تر است یا بهرام؟ زهرت غر و مشتریت مغرور به نام

(انوری، ۱۳۴۰: ۱۰۰۶)

مسعود سعد نیز در بیت زیر به نحوست بهرام اشاره کرده است. او به ممدوح گفته است که سعادت ستاره برجیس، نصیب تو می‌شود، همچنان که نحوست ستاره بهرام به مخالف تو می‌رسد.

نصیب توست ز گردون سعادت برجیس چنانکه حظ مخالف نحوست بهرام

(مسعود سعد، ۱۴۰۰، ج ۱: ۵۸۰)

نظامی، نحسی بهرام را آشکارا بیان نکرده است؛ اما ابیاتی دارد که نحسی بهرام را می‌توان از آن‌ها دریافت.

ز کمال از دود خصممش عود گردد که مریخ از ذنب مسعود گردد

(نظامی، خسرو و شیرین، ۱۳۸۳: ۲۷)

این بیت نظامی در بخش طالع ذنب نوشتار حاضر توضیح داده شده است.

۲-۲- حالت‌هایی که موجب نحوست طالع می‌شود

۲-۲-۱- اختر در وبال

وبال به معنی دشواری، گرانی و سختی است و در وبال بودن به معنی دچار شدن به گرفتاری و دشواری است. در نجوم احکامی «وبال، موقع سیاره است در برجی که مقابل خانه اوست» (مصطفی، ۱۳۸۱: ۸۲۱). شهردان بن ابی‌الخیر درباره وبال می‌نویسد: «اسد، خانه شمس کردند مفرد، و سرطان، خانه قمر، و دیگر ستارگان را هریک دو خانه دادند: زحل را جدی و دلو، مشتری را قوس و حوت، مریخ را حمل و عقرب، زهره را ثور و میزان، عطارد را جوزا و سنبله، و هفتم هر خانه را [که] مقابل و نظیر خوانند، وبال آن ستاره بود؛ چنانکه اگر خانه بر زمین بود و پیدا، وبال فروز زمین [باشد] پنهان، و اگر خانه از شرق برآید، وبال به غرب فروز روز و معنی وبال پتیاره است» (شهردان، ۱۳۸۲: ۶۰). بر این اساس، وبال، هفتمین خانه بعد از خانه هر سیاره است. جدول زیر، خانه و وبال هر سیاره را نشان می‌دهد. هریک از ستارگان در محلی از منطقه البروج به بالاترین درجه ارتفاع و صعود خود می‌رسند که به آن درجه یا برج، خانه شرف می‌گویند. خانه شرف، مقابل خانه هبوط قرار دارد.

جدول ۱- خانه، خانه شرف و خانه وبال هفت اختر

سیاره	خانه	خانه شرف	خانه وبال
آفتاب	اسد	حمل	دلو
ماه	سرطان	ثور	جدی
کیوان	جدی و دلو	میزان	اسد و سرطان
برجیس	قوس و حوت	سرطان	جوزا و سنبله
ناهید	ثور و میزان	حوت	عقرب و حمل
تیر	جوزا و سنبله	سنبله	قوس و حوت
بهرام	حمل و عقرب	جدی	میزان و ثور

در وبال بودن اختر، «دلالت کند بر ذل موروئی و بدترین حالها و ناایمن ترین جایها» (حسینی، بی تا: ۲۵). پس در وبال بودن اختر، نحس و نامبارک است. بیت زیر -که در آن، هرمز، قصد گوشمال و تنبیه خسرو را دارد- قرینه‌ای است بر اینکه قرارگرفتن اختر در خانه وبال، نحس است.

حکایت کرد کاختر در وبال است ملک را با تو قصد گوشمال است
(نظامی، خسرو و شیرین، ۱۳۸۳: ۷۱)

انوری در بیت زیر، رای ممدوح را از خورشید برتر می‌داند و علت این امر را چنین بیان می‌کند که خورشید دچار خلل‌هایی چون کسوف و وبال می‌شود که این خلل‌ها از رای و اندیشه ممدوح دور است.

چو خورشید است رایش نه که او را خلل‌های کسفوست و وبالست
(انوری، ۱۳۳۷: ۱۵۸)

خلل خوانده شدن وبال، خود نشان از نامبارکی آن دارد. مسعود سعد نیز در نفی تأثیر ستارگان در زندگی انسان، به صورت غیرمستقیم به نحس بودن حضور ستاره در وبال اشاره می‌کند. او در بیت زیر می‌گوید که اگر ستاره اورمزد (مشتی)، توان انجام کاری داشت، خود گرفتار وبال و هبوط نمی‌شد.

گر اورمزد توانا و کامران بودی نه در وبالش بودی نه در هبوط مقرر
(مسعود سعد، ۱۴۰۰، ج ۱: ۴۷۳)

۲-۲-۲- اختر در هبوط

هبوط، فرود و نشست و مقابل شرف ستاره است (مصطفی، ۱۳۸۱: ۸۳۴). پس خانه هبوط ستارگان به شرح زیر است:

جدول ۲- خانه هبوط ستارگان

سیاره	خانه هبوط
آفتاب	میزان
ماه	عقرب
کیوان	حمل
برجیس	جدی
ناهید	سنبله
تیر	حوت
بهرام	سرطان

در قوت و ضعف کواکب درباره برج هبوط آمده است: «برج هبوط یعنی بودنِ کوکب در برج هفتم از برج شرف؛ چنانکه آفتاب در میزان. و این حال دلالت کند بر ذل و غربت و طلب مهولات» (حسینی، بی تا: ۲۶). مسعود سعد، پریشانی خویش را به قرارداشتن ستاره در خانه هبوط تشبیه کرده است و می‌گوید که اختر از هبوط، مضطر می‌شود.

اندر میان اوج چیرا زینسان چون اختر از هبوط شدم مضطر
(مسعود سعد، ۱۴۰۰، ج ۱: ۳۱۷)

انوری با غلوهایی که شیوه اوست، در مدح کمال‌الدین محمود می‌گوید که اگر سعی و همت او، ستارگان را یاری کند، آن‌ها از هبوط و وبال فارغ و رها خواهند شد. این توصیف نشان‌دهنده نحس و نامبارک خوانده‌شدن وبال و هبوط است.

اختران را سعیت از حامی شود فارغ آیند از هبوط و از وبال
(انوری، ۱۳۳۷: ۵۹۲)

در بیت زیر از مسعود سعد که در بخش قبل توضیح داده شد، باور مبنی بر نحس‌بودن خانه‌های وبال و هبوط ستاره را می‌توان استنباط کرد.

گر اورمزد توانا و کامران بودی نه در وبالش بودی نه در هبوط مقرر
(مسعود سعد، ۱۴۰۰، ج ۱: ۴۷۳)

۲-۲-۳- زوال اختر

زوال در مقابل ترفع و به معنی غروب کوکب است (مصطفی، ۱۳۸۱: ۳۴۳). غروب کردن اختر طالع نامبارک است. به همین سبب انوری دعا می‌کند که اختر ممدوح را هیچ‌گاه هبوط و زوال نباشد.

مباد اختر خصم تو را سعود و شرف مباد کوکب خبت تو را هبوط و زوال
(انوری، ۱۳۳۷: ۴۶۵)

۲-۲-۴- طالع ذنب

در تعریف ذنب آمده است: «عقده ذنب، یکی از دو نقطه تقاطع فلک حامل و فلک مایل قمر است و آن را به فارسی، جوزهر دم می‌گویند» (مصطفی، ۱۳۸۱: ۳۰۴). منجمان، ذنب را زشت و نحس، اما همراه‌شدن آن با مریخ را سعد می‌دانسته‌اند. به همین سبب نظامی، به ذنب رفتن مریخ نحس را خجسته خوانده است.

زکال از دود خصمش عود گردد که مریخ از ذنب مسعود گردد
(نظامی، خسرو و شیرین، ۱۳۸۳: ۲۷)

یعنی زغالی که بی‌ارزش و زشت است، هنگامی که دشمن را می‌سوزاند، برای دوستان، چون عودی گران‌بها و خوشبو می‌شود. او برای اثبات ادعای خویش، تمثیل مصراع دوم را می‌آورد و می‌گوید که مریخ که نحس است، هنگامی که در ذنب - که خود زشت و نازیبا و نحس است - قرار می‌گیرد، خوش‌یمن و مبارک می‌شود.

از نشانه‌های نحسی ذنب، این است که در طالع‌بینی‌ها مایه دشمنی و جنگ دانسته می‌شده است؛ طالع‌بینی‌هایی که حتی براساس آن‌ها زندگی یا دوستی و دشمنی می‌کرده‌اند. برای نمونه می‌توان به ماجرای جدال میرزا الغ بیگ و پسرش - که عبدالرزاق سمرقندی، این ماجرا را در کتاب «مطلع سعدین و مجمع بحرین» آورده است - اشاره کرد: «و روزبه‌روز اسباب وحشت و کدورت دست در هم می‌داد تا به آنجا رسید که میرزا الغ بیگ لشکر کشید و قاصد جان پسر گردید. و منشأ خلاف، آن بود که به حسب احکام نجوم، میان طالع پدر و پسر غایت عداوت می‌نمود. پدر را در طالع ذنب - که عقده نحس است - دم فرو برده بود و پسر را رأس - که عقده سعد است - از طالع سر برآورده و هردو پادشاه علم نجوم را نیک می‌دانستند ... میان پدر و پسر مواد عناد انعقاد یافت و بنیاد فساد استحکام پذیرفت و منجر به آن شد که پسر کمر عداوت پدر بر میان جان بست و پدر در قصد قتل پسر بی‌طاقت گشت و تیغ کین به زهر بی‌مهری آب می‌داد و خدنگ جفا از کمان بلا می‌گشاد و با لشکری چون حوادث گردون و ریگ هامون به ساحل جیحون آمد و میرزا عبداللطیف با سپاهی چون مور و ملخ، از نواحی

بلخ پیش رفته از عبور مانع شد و صبح و شام به آیین تمام دو لشکر در مقام انتقام بودند و صدای سوزن و نفیر به ذروه فلک
اثیر می‌رسید. مدتی مدید این متمادی گردید» (عبدالرزاق سمرقندی، ۱۳۸۳، ج ۲: ۶۷۱-۶۷۲).

پس طالع ذنب، نحس است و نظامی نیز با نظر به نحس بودن آن، در بیت زیر گفته است که وقتی که طالعیت چون ذنب،
نحس نیست، پس همچون دُم (ذنب) از انسانیت عقب نمان.

چو برج طالعیت نامد ذنب‌دار ز پس رفتن چرا باید ذنب‌وار
(نظامی، خسرو و شیرین، ۱۳۸۳: ۲۰۳)

انوری، مقابله ناصرالدین ابوالفتح طاهر با دشمن را به مقابله خورشید در رأس -که فرخنده است- و ماه در ذنب -که
منحوس است- تشبیه کرده است:

خصم اگر لاف تقابل زند از روی حسد حق شناسد که که بوالقاسم و که بوله‌ب است
ور مقابل نهمش نیز به یک وجه رواست تو چو خورشید به رأس او چو قمر در ذنب است
(انوری، ۱۳۳۷: ۵۱)

«اگر خورشید در عقده رأس و قمر در عقده ذنب باشد و مقابله تمام باشد، خسوف واقع شود» (شهیدی، ۱۳۷۳، ج ۶:
۵۱۴). انوری با این تصویر نجومی، پیروزی و برتری ممدوح بر دشمن را به تصویر کشیده است. در این بیت، نحسی طالع
ذنب، با شکست خوردن دشمنی که آن طالع را داراست، مشخص می‌شود.

۲-۲-۵- طالع عقرب

یکی دیگر از طالع‌های نحس در نجوم احکامی، طالع عقرب است که با ضرب‌المثل «قمر در عقرب» برای عامه مردم آشناست.
نظامی در ابیات زیر، بی‌توجهی سلطان محمود غزنوی به فردوسی و شاهنامه‌اش را به این طالع نسبت داده است.

نسبت عقربی ست با قوسی بخل محمود و بذل فردوسی
اسدی را که بودلف بنواخت طالع و طالعی به هم در ساخت
(نظامی، هفت پیکر، ۱۳۸۳: ۲۵)

دستگردی در شرح این ابیات می‌گوید: «چون طالع محمود، عقربی و طالع فردوسی، قوس [بود] و این دو طالع به حکم
نجوم ناسازگارند، از این سبب با آن‌همه بذل سخن که فردوسی نمود، محمود در حق او بخل روا داشت و چون طالع بودلف
و اسدی طوسی سازگار بود، از این سبب در ساختن گرشاسب‌نامه او را بنواخت و از سخا دریغ نکرد» (نظامی، ۱۳۸۳: ۲۵).
در شرح ثمره بطلمیوس، درباره نحسی عقرب آمده است: «و باید که بدانند کی کواکب ثابته سه صنف‌اند. اول، کواکبی که از
قدر بزرگ باشند و بر طبیعت، سعود مطلق باشند؛ مانند سماک اعزل و نسر واقع. و چنین کواکب، سعادت مطلق دهند ... دوم،
کواکبی که از قدر بزرگ باشند یا کمتر از آن و مزاج ایشان با نحسی آمیخته بود؛ مانند قلب الاسد و قلب العقرب و عین الثور
و منکب الفرس و چنین کواکب در مجاسده عطای بزرگ دهند و اگر تیسیر به ایشان برسد، قطع کنند و عاقبت عطا‌های ایشان
مذموم باشد و سوم، کواکبی باشند که نحس مطلق باشد؛ مانند سحابیات و آن کواکب هیچ سعادت ندهد و جز نحوست
نکند» (طوسی، بی‌تا: ۳۵). باید اضافه کرد که قلب العقرب، ستاره‌ای پرنور و یکی از منازل ماه در برج عقرب است.
مسعود سعد با نظر به نحسی طالع عقرب گفته است:

مرا چو عقرب، عقرب همی زند سر نیش که درد آن نشود به ز دارو و درمان
(مسعود سعد، ۱۴۰۰، ج ۱: ۸۷۱)

انوری نیز به صراحت از نحسی عقرب سخن گفته است:

اثرهای کین تو چون نحس عقرب
نظرهای لطف تو چون سعد میزان
(انوری، ۱۳۳۷: ۴۳۹)

۲-۲-۶- تیر در کمان

تیر نام دیگر عطارد است و کمان نام دیگر قوس. قوس، خانهٔ وبال عطارد است؛ پس این طالع، طالعی نحس و نامبارک است. در لیلی و مجنون، هنگامی که شحنة‌ای از قبیلهٔ لیلی، قصد جان مجنون می‌کند، نظامی طالع مجنون را چون ستارهٔ تیر که در برج کمان باشد، در وبال معرفی می‌کند؛ زیرا مجنون در بیابان، بی‌کس و تنها، با دادن و جانوران خو گرفته و در حالت رقت‌انگیزی که دارد، از قصد شحنة نیز بی‌خبر است.

یعنی که وبالش آن نشان داشت
کامیزش تیر در کمان داشت
(نظامی، لیلی و مجنون، ۱۳۸۳: ۸۰)

انوری نیز در قصیده‌ای که در مدح امیرالامرا عزالدین طغرل‌تگین سروده، به نحوست طالع تیر در کمان اشاره کرده است:

وز یادکرد تیر و کمان تو جان خصم
دایم چو در کمان فلک جرم تیر باد
(انوری، ۱۳۳۷: ۲۸۱)

مشاهده می‌شود که انوری دعا می‌کند جان دشمن ممدوحش مانند حال سیارهٔ تیر، در برج کمان باشد؛ یعنی دچار گرفتاری و وبال شود.

۲-۲-۷- عطارد اندر حوت

از حالات نحس دیگر، در حوت بودن عطارد است. مسعود سعد در این باره می‌گوید:

گشسته‌ام چون عطارد اندر حوت
گرچه بودم چو ماه در خرچنگ
(مسعود سعد، ۱۴۰۰، ج ۱: ۵۴۰)

در توضیح این بیت باید گفت که عطارد دو خانه دارد؛ جوزا و سنبله. به همین سبب دو برج وبال دارد؛ قوس و حوت. پس قرارگرفتن عطارد در حوت، موجب وبال آن می‌شود و نحس است. در این باره، فرصت شیرازی در آثارالعجم آورده است که «هبوط عطارد در حوت است» (فرصت شیرازی، ۱۳۷۷، ج ۲: ۶۹۶). یعنی مسعود سعد می‌گوید: من که در گذشته چون ماهی که در برج سرطان باشد، خوشبخت بودم، امروز چون عطارد که در برج حوت، دچار وبال می‌شود، گرفتار وبال و مشقت و سختی شده‌ام.

۲-۲-۸- ماه در ذنب

ماه در عقدهٔ ذنب دچار نحوست است. از این سبب است که نظامی می‌گوید که عقدهٔ ذنب در گلوی ماه، مانند زهر است.

ز کام ذنب زهری انگیختند
مه چرخ را در گلو ریختند
(نظامی، اقبال‌نامه، ۱۳۸۳: ۲۱۰)

چنانکه گفته شد، اگر ماه در ذنب باشد و آفتاب در رأس، خسوف اتفاق افتاده و ماه تیره می‌شود. تیره‌شدن نیز نشانی از پتیارگی و نحوست است. دیدیم که انوری نیز به نحسی این طالع اشاره کرده بود.

گر مقابل نهمش نیز به یک وجه رواست
تو چو خورشید به رأس او چو قمر در ذنب است
(انوری، ۱۳۳۷: ۵۱)

مولوی نیز با درنظرداشتن خسوف ماه در عقدهٔ ذنب گفته است که:

ای دریغ! لقمه‌ای دو خورده شد
جوشش فکرت از آن افسرده شد

گندمی خورشید آدم را کسوف چون ذنب شعشاع بدری را خسوف

(مولوی، دفتر اول، ۱۳۸۷: ۱۶۳)

در شرح این ابیات آمده است: «یعنی اشتغال به صورت باعث حجاب معنی شد؛ چنانکه دانه گندم، خورشید دل آدم را در کسوف انداخت و عقده ذنب، قرص ماه را منخسف ساخت» (لاهوری، ۱۳۷۷: ۲۹۷).

۲-۹-۲ مهر در میزان

میزان، برج هبوط آفتاب است. مصفی، ابیاتی را از قول خواجه نصیر نقل کرده است که خانه یا خانه‌های هبوط ستارگان را بیان می‌دارد.

چون شرف گشت مر تو را معلوم	در برابر بود هبوط نجوم
چون هبوط زحل به برج حمل	و آن برجیس برج جدی مثل
جای مریخ چون بود سرطان	اندرو مر ورا تو هابط خوان
باز میزان هبوط خورشید است	هابط برج خوشه ناهید است
برج ماهی هبوط تیر آید	عقرب آن مه منیر آید
رأس هابط بود چو شد به کمان	هم هبوط ذنب به جوزا دان

(مصفی، ۱۳۸۱: ۸۳۴)

در قوت و ضعف کواکب، درباره هبوط آفتاب در برج میزان آمده است: «برج هبوط یعنی بودن کواکب در برج هفتم از برج شرف؛ چنانکه آفتاب در میزان. و این حال دلالت کند بر ذل و غربت و طلب مهمولات» (حسینی، بی‌تا: ۲۶).

به قصد حضرت تو در مراحل آرم روی چو مهر مرحله آرد برابر میزان
(مسعود سعد، ۱۴۰۰، ج ۱: ۶۹۴)

در این بیت، مسعود سعد، خود را به آفتاب در برج میزان تشبیه کرده تا ذل و غربت خویش را با امیر وقت، محمد بهروز بیان کند و حاجت خویش را از او طلب کند و بگوید:

چو من نداری مباح، مرا عزیز بدار چو من نیابی بنده، مرا ز پیش مران
(همان: ۶۹۵)

شاید در بیان نحسی طالع آفتاب در میزان، همین بس باشد که گفته‌اند: «بنابر روایت مفید (علیه السلام) که روز عاشورا، روز جمعه سنه شصت و یک هجری بوده، مطابق با چهل و نه یزدجردی است که آفتاب در میزان، و مریخ و عطارد با وی، و زهره در سنبله، و قمر در دلو و زحل در اسد، و مشتری در جدی مع رأس، و طالع آن سال سرطان ... بوده» (فرهادمیرزا، ۱۳۸۶: ۷۱۷).

۲-۱۰-۲ طالع احتراق

احتراق، «اجتماع سیاره است با آفتاب، در صورتی که فاصله سیاره تا خورشید، شانزده دقیقه یا کمتر باشد. و کواکب را در این حال محترق گویند و بیشتر برای عطارد که به خورشید نزدیک است روی می‌دهد» (مصفی، ۱۳۸۱: ۱۹). سنایی، احتراق را وبال خوانده و چنین سروده است:

طالع آن که دین به حرص فروخت در و بالش به احتراق بسوخت
(سنایی، ۱۳۲۹: ۳۸۱)

در متون کهن، بارها از احتراق با عنوان وبال نام برده شده و این نشانه نحسی احتراق است؛ برای نمونه در رستم‌التواریخ آمده است: «منجمین می‌آمدند و به خدمتش عرض می‌نمودند که ستاره اصفهان مشتری‌ست. احتراق یافته و در وبال افتاده،

بیرون خواهد آمد. و مقارنه نحسین شده بود، بعد مقارنه سعدین می‌شود. و ناگاه دشمنان مانند بنات‌النش، متفرق و پراکنده می‌شوند. و خدای تعالی این اساس را برپا نموده که قوت طالع تو را بر عالمیان ظاهر گرداند» (رستم‌الحکما، ۱۳۸۲: ۱۴۱).

مسعود سعد در بیت زیر به نحسی طالع احتراق اشاره کرده است:

به قرب خسرو شد محترق چنین باشد هر آن ستاره که با آفتاب کرد قران

(مسعود سعد، ۱۴۰۰، ج ۱: ۶۵۶)

۲-۲-۱۱- مریخ در اسد

ستاره در برجی به بالاترین ارتفاع و درجه خود می‌رسد و «اوج مریخ در اسد است» (سجادی، ۱۳۸۳، ج ۷: ۳۱۷). یعنی مریخ که گرم‌مزاج است، در برج اسد -که ابتدای تابستان است- گرمای بیشتری دارد. منجمان این حالت را منحوس دانسته و درباره آن گفته‌اند: «و اگر خداوند طالع به قران مریخ باشد در اسد، و مریخ را در طالع هیچ حظی نبود، و در هشتم سعدی نباشد، مولود به آتش سوخته گردد» (مروزی بخاری، بی‌تا: ۳۹۰). درواقع قرارگرفتن ستاره در اوج، موجب تقویت طالع آن می‌شود؛ بنابراین اگر ستاره‌ای که در اوج قرار گرفته است، دارای طالع سعد باشد، بر قوت سعدی آن و اگر دارای طالع نحس باشد، بر قوت نحسی آن افزوده می‌شود. پس در اوج قرار گرفتن مریخ که نحس است، بر نحسی آن می‌افزاید.

ماه در ثور و تیر در جوزا اوج مریخ در اسد پیدا

(نظامی، هفت پیکر، ۱۳۸۳: ۵۶)

۲-۲-۱۲- مشتری در سنبله

مشتری دو خانه و بال دارد: جوزا و سنبله، که سنبله خانه هبوط آن است. در بیت زیر، انوری دعا می‌کند که اگر ستاره مشتری که سعد اکبر است، در هواداری ممدوح کم بگذارد و کوتاهی کند، در سراسر فلک، خوشه (سنبله) بروید تا مشتری همواره و در همه‌جا دچار وبال شود.

ور مشتری جوی ز هوای تو کم کند یکباره مرغزار فلک خوشه‌رسته باد

(انوری، ۱۳۳۷: ۱۴۵)

۲-۲-۱۳- ضد خداوند بودن طالع

خداوند به معنای ارباب، خواجه، صاحب، مالک و سرور است و در نجوم احکامی، خداوند به معنای کدخدا یا صاحب‌خانه یا برج فلکی است. مصفی درباره صاحب‌خانه می‌گوید: «صاحب‌خانه کوکبی است که بیتی از بیوت دوازده‌گانه بدو متعلق باشد و او را رب‌البیت و کدخدا نیز گفته‌اند» (مصفی، ۱۳۸۱: ۴۶۴). مثلاً صاحب‌خانه برج حوت، سیاره زهره است. حال اگر ستاره‌ای که نظر دشمنی با زهره داشته باشد، وارد برج حوت شود، آن طالع نحس خواهد بود.

چو هست ضد خداوند طالع تو به طبع زحل نتیجه نوحه‌ست و مادر ماتم

(مسعود سعد، ۱۴۰۰، ج ۱: ۵۹۰)

مسعود در این بیت، دلیل نحسی زحل را ضد خداوند طالع ممدوح بودن بیان می‌کند. ابن‌سینا در کنوز‌المعزمین گفته است: «بدان که آفتاب ضد زحل است و زحل ضد قمر است و قمر و مریخ متصل‌اند و مشتری ضد مریخ و زحل است. اما دوستی کواکب با یکدیگر چنان است که زحل و زهره دوستان‌اند. و عطارد و آفتاب دوستان‌اند. و عطارد متمزج است؛ یعنی به هر کوکب که اتصال کند، مزاج و طبیعت آن کوکب گیرد. و مضادات کواکب به حسب جواهر و طبیعت و افعال باشد و به نسبت با مقام و مرکز زمین. و اگر شرح مضادات کواکب و احوال آن گوئیم، از فایده باز مانیم» (ابن‌سینا، بی‌تا: ۲۸).

آفتاب، خداوند برج اسد است و برج اسد، خانه و بال زحل است. می‌بینیم که زحل با خداوند برج اسد که آفتاب است، ضد است و در خانه آفتاب که برج اسد است، دچار وبال شده و نحسی آن بیشتر می‌شود.

۲-۱۴-۲- قران مشتری و زحل

مشتری، سعد اکبر است و زحل نحس اکبر. قران این دو ستاره متضاد در نجوم احکامی، بیانگر وقوع جنگ‌هاست و بر همین اساس نحس است. منجمان قدیم، قران مشتری و زحل را معظم‌ترین قران دانسته و آن را قران علویین نامیده و درباره آن گفته‌اند: «اما قران علویین، که اصول دلایل کلی عالم بدان منوط است و فروع آن دلایل بدان منوط» (شمس‌الدین محمد بن علی خواجه، بی‌تا، ۳۹۸).

سنبله، خانه و بال مشتری است. پس مشتری در آن، قدرت سعادت خویش را از دست می‌دهد. زحل نیز نحس بزرگ است و هنگامی که مشتری در و بال سنبله با زحل نحس، قران کند، طالعی نحس اتفاق می‌افتد. منجمان، وقوع جنگ‌ها، خرابی شهرها و فراوانی بیماری و مرگ‌ومیر را نتیجه این طالع دانسته‌اند. در کتاب الاحکام علی قرانات الکواکب، درباره قران مشتری و زحل در برج سنبله آمده است که «یدلّ علی خراب فی بلاد الروم و کثرت الامراض و الموت فی الناس و قلت النداء و الهبوب الرياح و صلاح الزروع و قحط فی الاهواز و موت یقع فی الوزراء و الکتاب و البطالهم و حسن حال اهل قری و الشاه» (ابومعشر جعفر بن محمد، ۱۳۸۸: ۳۷). همچنین «گویند که ابوطاهر جنّابی قرمطی، فرمانروای بحرین، و ابوحاتم رازی اسماعیلی داعی جبال، هر دو قران مشتری و زحل را در سال ۳۱۶ ق/ ۹۲۸ م، نشانه‌ای از ظهور قریب‌الوقوع مهدی و پایان حکومت اسلامی [بنی عباس] می‌دانستند» (اذکایی، ۱۳۸۴: ۱۰-۱۱). می‌دانیم که مطابق با روایات اسلامی، ظهور مهدی با جنگ‌های سختی در جهان همراه خواهد بود.

در ابیات زیر از نظامی نیز به پیش‌بینی منجمان از وقوع جنگ در نتیجه قران مشتری و زحل در برج سنبله اشاره شده است.

ز برج سنبله گویند و مشتری و زحل	قران کنند همی روز هفتم از مرداد
چگونه گویم کامسال جنگ‌ها افتد؟	ز حال سال ندانم که گوید این دل شاد
قران ما بگذشت ای پسر تو شاد بزی	مباد هرگز روزی که تو نباشی شاد
	(نظامی، قصاید و غزلیات، ۱۳۶۲: ۲۷۵)

۳- نتیجه‌گیری

در این پژوهش مشخص شد که انوری، نظامی و مسعود سعد، هر سه در مضمون‌پردازی اشعار خویش به طالع ستارگان توجه داشته‌اند؛ اما در بیان مصداق‌های آن، باوجود اشتراک نظر بسیار، تفاوت‌هایی نیز دارند. انوری، طالع زحل، طالع بهرام، اختر در و بال، اختر در هبوط، زوال اختر، مشتری در سنبله، طالع ذنب، طالع عقرب، تیر در کمان و ماه در ذنب را نحس معرفی کرده است. مسعود سعد، طالع احتراق، مهر در میزان، عطارد در حوت، طالع زحل، طالع بهرام، ضد خداوند بودن طالع، اختر در و بال، اختر در هبوط و طالع عقرب را نحس خوانده است. نظامی، طالع مریخ در اسد، ماه در ذنب، اختر در و بال، طالع ذنب، قران مشتری و زحل، طالع عقرب و تیر در کمان را نحس خوانده و به‌صورت غیرمستقیم و تلویحی، از نحسی طالع زحل و طالع بهرام نیز سخن گفته است. از دیگر نتایج این پژوهش، بیان چگونگی و حالات نحس خوانده شدن طالع از نظر منجمان کهن است که مبنای تفکر سه شاعر مورد نظر قرار گرفته است؛ ازجمله اینکه از نظر آنان هر ستاره‌ای در خانه و بال و در خانه هبوط خویش دچار نحسی می‌شود. احتراق، و بال نیز خوانده شده و آن را نحس دانسته‌اند. همچنین زوال ستاره طالع را نامبارک خوانده و گفته‌اند که اگر ستاره نحسی در اوج خود قرار داشته باشد، این اوج موجب سعادت آن نمی‌شود؛ بلکه بر نحسی آن افزوده شده و نحسی طالع، قوت می‌گیرد. در ذنب قرار گرفتن ماه نیز چون موجب خسوف می‌شود، طالعی نحس خوانده شده است.

۴- منابع

- ابن سینا، حسین بن عبدالله. (بی‌تا). *کنوزالمعزمین*. با مقدمه و حواشی و تصحیح جلال‌الدین همایی. تهران: انتشارات انجمن آثار ملی.
- ابوریحان بیرونی، محمد بن احمد. (۱۳۶۲). *التفهیم لائائل صناعه التنجیم*. به تصحیح جلال همایی. تهران: چاپخانه بهمن.
- ابومعشر، جعفر بن محمد. (۱۳۸۸). *الاحکام علی قرانات الکواکب*. به کوشش یوسف بیگ باباپور، فضل‌الله رضوی‌پور و اباذر فتح‌الله‌زاده. قم: انجمن ذخایر اسلام.
- اخروی، مهدی؛ واعظی، مرادعلی؛ رحیمی، سید مهدی. (۱۴۰۰). عوامل خلق شعر در نظریه ادبی نظامی گنجوی. *پژوهشنامه ادب غنایی*. دوره نوزدهم، شماره ۳۶، صص ۲۹-۵۴.
- اذکایی، پرویز. (۱۳۸۴). *حکیم رازی*. تهران: طرح نو.
- انوری، اوحدالدین. (۱۳۳۷). *دیوان اشعار*. جلد اول: قصاید. به اهتمام محمد تقی مدرس رضوی. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- انوری، اوحدالدین. (۱۳۴۰). *دیوان اشعار*. جلد دوم: مقطعات، غزلیات، رعیات. به اهتمام محمد تقی مدرس رضوی. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- جلالوند، علی. (۱۳۹۶). *اصطلاحات نجومی در شعر مسعود سعد سلمان*. تهران: نگار کمال.
- حسینی، قاسم بن محمد. (بی‌تا). *قوت و ضعف کواکب*. بی‌نا: بی‌جا.
- خزائلی، محمد. (۱۳۸۵). *اعلام قرآن*. قم: بوستان کتاب.
- رستم الحکما، محمد هاشم. (۱۳۸۲). *رستم التواریخ*. گردآوری: میترا مهرآبادی. تهران: دنیای کتاب.
- زارعی‌فرد، رها؛ رضایی، مهدی؛ دلاوری، منیژه. (۱۳۹۸). بررسی بازنمود واژه‌های زنانه در دو منظومه «ویس و رامین» و «خسرو و شیرین» از منظر زبان و جنسیت. *پژوهشنامه ادب غنایی*. دوره هفدهم، شماره ۳۳، صص ۱۴۹-۱۶۸.
- سجادی، سید احمد؛ قاسمی، رحیم. (۱۳۸۳). *میراث حوزه اصفهان*. تهران: عترت.
- سنایی، مجدود بن آدم. (۱۳۲۹). *حیة الحیة*. به تصحیح مدرس رضوی. تهران: چاپخانه سپهر.
- شمس‌الدین محمد بن علی خواجه. (بی‌تا). *زیج محقق سلطانی علی اصول الرصد الایلخانی*. بی‌جا: بی‌نا.
- شهمردان ابن ابی‌الخیر رازی. (۱۳۸۲). *روضة النیس*. به تصحیح و تحقیق جلیل اخوان زنجان. تهران: مرکز نشر میراث مکتوب.
- شهیدی، سید جعفر. (۱۳۷۳). *شرح مثنوی*. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- صرفی، محمدرضا؛ افاضل، راضیه. (۱۳۸۹). بازتاب باورهای نجومی در خمسه خواجه کرمانی. *کهن‌نامه ادب فارسی*. دوره اول، شماره ۲، صص ۵۳-۷۶.
- عبدالرزاق سمرقندی، کمال‌الدین عبدالرزاق بن اسحاق. (۱۳۸۳). *مطلع سعدین و مجمع بحرین*. دفتر دوم ۱۰۷-۷۷۲ ه.ق. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- فرست شیرازی، محمد نصیر بن جعفر. (۱۳۷۷). *آثار عجم*. به کوشش منصور رستگار فسایی. تهران: امیرکبیر.
- فرهاد میرزا قاجار. (۱۳۸۶). *مقام زخار و صمصام بتار*. مصحح: محمود محرمی. تهران: کتابچی.
- فرهای، اکرم؛ زاده، اشرف. (۱۳۹۹). *بررسی اصطلاحات نجوم در دیوان ابوالفرج رونی*. ششمین همایش ملی پژوهش‌های نوین در حوزه زبان و ادبیات ایران، تهران، صص ۱-۲۰.

- فولادی سپهر، راضیه؛ ماهیار، عباس. (۱۳۹۳). کیفیت تصویربرداری از احکام نجوم در سخن انوری. زبان و ادبیات فارسی (مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه خوارزمی)، دوره بیست و دوم، شماره ۷۶، صص ۸۹-۱۰۷.
- گولپینارلی، عبدالباقی. (۱۳۷۸). ملامت و ملامتیان. با ترجمه توفیق هاشم پور سبحانی. تهران: روزنه.
- لاهوری، محمدرضا بن محمد اکرم. (۱۳۷۷). مکاشفات رضوی در شرح مثنوی معنوی. تهران: روزنه.
- ماهیار، عباس. (۱۳۸۲). از ثری تا ثریا (شرح مشکلات دیوان خاقانی). تهران: جام گل.
- ماهیار، عباس. (۱۳۹۳). نجوم قدیم و بازتاب آن در ادب پارسی. تهران: اطلاعات.
- مروزی بخاری، محمد بن مسعود. (بی تا). کفایه التعلیم فی صناعه التنجیم. بی جا: بی نا.
- مسعود سعد سلمان. (۱۴۰۰). دیوان اشعار. مقدمه، تصحیح و تعلیقات محمد مهیار. تهران: پژوهشگاه علوم و مطالعات فرهنگی.
- مصطفی، ابوالفضل. (۱۳۸۱). فرهنگ اصطلاحات نجومی همراه با واژه‌های کیهانی در شعر فارسی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- مولوی، جلال‌الدین محمد بلخی. (۱۳۸۷). مثنوی معنوی. به اهتمام شمس‌الدین خورشیدکلاه. تهران: صدای معاصر.
- نصیرالدین طوسی، محمد بن محمود. (بی تا). شرح ثمره بطلمیوس در احکام نجوم. گردآورنده جلیل اخوان زنجانی. تهران: دفتر میراث مکتوب، آینه میراث.
- نظامی، الیاس بن یوسف. (۱۳۶۲). دیوان قصاید و غزلیات. به تصحیح سعید نفیسی. تهران: فروغی.
- نظامی، الیاس بن یوسف. (۱۳۸۳). کلیات نظامی. به تصحیح و شرح وحید دستگردی. چاپ اول. تهران: طلایه.